

NÂBİZÂDE NÂZİM'İN ELEŞTİRMEN KİMLİĞİ VE ELEŞTİRİ YAZILARI

S. Dilek YALÇIN-ÇELİK*

Özet: Nâbizâde Nâzım edebiyatımızda daha çok bir roman ve hikâye yazarı olarak bilinmektedir. Oysa o, kısacık yaşamında roman ve hikâye dışında şiir ve eleştiri türünde örnekler vermiş, gazetecilik ve dergi yazarlığı yapmıştır. Çeviri eserler meydana getirmiştir. Ders kitapları, popüler bilim metinleri kaleme almıştır. Çok yönlü bir kişiliği olan yazarın, şiir, roman ve hikâye hakkında yazmış olduğu az sayıdaki eleştiri yazısı nitelik açısından bir değer taşımaktadır. Bu makalede, Nâbizâde Nâzım'ın, sadece eleştiri yazıları bir araya getirilmiş ve onlar hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Nâbizâde Nâzım, eleştiri, Fuzûli, Nedim, Zehra, Karabibik.

Abstract: Nabizade Nazım is known as a novelist and short story writer in our literature. However, in his short-lived life, besides writing poems and novels, he produced poetic and critique as well as working as a journalist. Writing textbooks and popular science texts, he also translated many works of literature. In this article, only critique works of him in a compiled form and additional information about them are presented.

Key Words: Nâbizâde Nâzım, critics, Fuzûli, Nedim, Zehra, Karabibik.

1. Giriş

Nâbizâde Nâzım, İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi kesin olarak belli olmakla birlikte, 1862-1865 yılları arasında bir tarih olarak kabul edilmektedir. Annesini çok küçük yaşta kaybetmiştir. İlkokul öğrencisi iken de, sert mizaçlı ve içki içmeyi seven babası ölmüştür. Bu iki ölümün ardından büyükannesinin yanına sığınan Nâbizâde Nâzım, onun desteği ile öğrenimini tamamlamıştır (Birinci 1987: 1-4).

1886 yılında Erkân-ı Harp yüzbaşı olarak diploma aldıktan sonra Harp Okulunda matematik, cebir ve topografya dersleri okutmuştur. Okuldaki hocalığı sırasında, kimya ve cebir üzerine ders kitapları¹ yazmış, 1889 yılında, kolağalığına yükselmiştir. Bu yıllarda edebiyata merak sarmış, döneminin edebî çevredeki tartışmalarına, *Râvî* takma adıyla² katılmıştır (Tansel 1950: 138-140).

Nâbizâde Nâzım, *Ara Nesil* olarak adlandırdığımız grup içinde, realizm ve naturalizm akımlarının savunucusu olarak yer almıştır. Edebiyat dünyasına, önce manzum

* Yard. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi.

¹ *Mesail-i Riyâziye* (1307), *İdadîler İçin Muhtasar Yeni Kimya* (1307). Bunlar dışında yazmış olduğu ders kitapları ise şunlardır: *Aynalar* (1310), fizik kitabı; *Katre, fennî lûgat; Mini Mini Mektepli* (1308), okuma yazma parçaları, *Esatir* (1310), mitoloji kitabı.

² Yazar ayrıca, Elif Nazım, E. Nazım, Ahmet Nazım takma isimlerini de kullanmıştır (Gövsâ ? : 270).

tiyatro³, gazete ve dergi yazıları⁴ yazarak, tercümele⁵ yaparak ve şiirler⁶ kaleme alarak işe başlamışsa da, daha sonra tarzını değiştirmiştir. Roman ve hikâye alanında yoğunlaşmış, bu alanda verdiği eserlerle tanınmıştır.

Yazarlığının başlangıcında şiirler yazmasına rağmen, bu belirli bir dönem içerisinde gerçekleştirilen bir uğraş olarak kalmıştır. Bu dönemde, *Servet-i Fünûn* topluluğu içerisinde, daha sonra popüler hale gelecek resim altına şiir yazma faaliyetinin ilk örneklerini vermiştir (Birinci 1987: 7). Yayınlanmış şiir kitapları şunlardır: *Heves Ettim* (1302 / 1885), *Mini Mini Yahûd Yine Heves Ettim* (1303/1886).

Döneminin Hayaliyyûn (Romantizm) ve Hakîkiyyûn (Realizm ve Naturalizm) tartışmaları çerçevesinde, Hakîkiyyûn mesleğini savunarak bu görüşünü desteklemek için hikâye ve romanlar yazmıştır. Yazarın yayınlanmış hikâye kitapları şunlardır: *Yadigârlarım* (1303/1886); *Zavallı Kız* (1307/1889-1890); *Bir Hatura* (1307/1889-1890); *Karabibik* (1308/1890); *Sevda* (1308/1891); *Seyyie-i Tesamüh* (1308/1892); *Hâlâ Güzel* (1308/1891); *Hasba* (1308/1891). Bu hikâyelerin bir kısmı daha sonra, A. Behiç Serengil tarafından Latin harflerine çevrilerek yayınlanmıştır (Dizdaroğlu 1961: 891 ve Nâbizâde Nâzım 1961). Yazarın tek romanı, *Zehra* (1895, *Servet-i Fünûn*'da tefrika, basımı: 1312/1896)'dır.

Servet-i Fünûn dergisinin ilk edebî yazarı Nâbizâde Nâzım'dır (Tansel 1950: 139). *Servet-i Fünûn* 1891 yılında çıkmaya başlayınca, Mahmut Sadık ile birlikte, bu dergiye yazı yardımında bulunmuştur. İsmail Safa, Ahmet Rasim, Halit Ziya gibi tanınmış yazarlarla birlikte çalışmıştır. Yazar, ilk edebî makalelerini, *Seyyie-i Tesamüh* adlı uzun hikâyesini ve *Zehra* adlı romanını bu dergide tefrika halinde yayınlamıştır. *Tahlilât-ı Edebiyye* genel başlığı altında, 1891 yılında, bazı şâirlerin şiirlerini tahlil etmeye başlamış ise de bu yıllarda, hastalığı nedeniyle hastaneye yatmak zorunda kaldığı için çabaları yarım kalmıştır.

Nâbizâde Nâzım, 29 yaşında, kemik vereminden 5 Ağustos 1893 tarihinde ölmüştür. Yazarın henüz basılmamış eserleri, gazete ve dergilerden toplanmamış şiirleri bulunmaktadır.

2. Eleştiri Yazıları

Nâbizâde Nâzım, edebiyatımızda daha çok bir roman ve hikâye yazarı olarak tanınmaktadır. *Zehra* ve *Karabibik* yazarının, şâirliği ve eleştiri yazıları edebiyat tarihçilerimiz tarafından genellikle dikkate alınmamakta ya da önemsenmemektedir. Döneminde onun eleştirmenliği üzerinde yazı yazan iki kişi bulunmaktadır. Bunlar

³ *Hoşnişin veya Cihânda Safa Bu mudur?* adlı manzum tiyatro oyunu, *Ceride-i Havadis* gazetesinde 1883 yılında (no: 4581) tefrika edilir.

⁴ *Mir'at-ı Âlem, Manzara, Berk, Servet-i Fünûn, Hazine-i Evrak, Rehber-i Fünûn, Âfak* dergileri ile *Vakit, Ceride-i Havadis ve Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde manzum-mensur birçok yazısı ile tercümeleleri yayınlanmıştır (Tansel 1950: 139).

⁵ Victor Hugo, Alfred dö Musset, Matthew Arnold, André Chénier, Chateaubriand, A. Dumas Fils, Büchner, Édmond Harcourt, Friedrich Rückert tercüme ettiği yazarlar arasındadır.

⁶ İlk şiir kitabı, *Heves Ettim* 1885 yılında yayımlandıktan sonra hikâyeye merak sarmıştır.

İsmail Hakkı⁷ ve Ahmet İhsan⁸ dir.

Nâbizâde Nâzım'ın eleştiri yazıları dağınık haldedir. Sayıca da azdır. Saydığımız nedenler, yazara, eleştirmen sıfatını yakıştırmamıza engel görünüyorsa da, bu metinler incelendiği zaman görülür ki, kendisi, eleştiri üzerinde bilinçli olarak düşünmüş ve çalışmıştır. 29 yaşında zamansız ölümü, çalışmalarının olgunlaşmasına olanak verememiştir.

Buna rağmen, Nâbizâde Nâzım'ın eleştiri yazılarında, eleştiri kuramları, edebî türler ve sanat akımları hakkında bilgi bulunabileceği gibi, edebiyatçılar hakkında açıklamalar da yer almaktadır. Yine yazarın *Manzara* dergisine yazmış olduğu kimi yazılar, doğrudan edebiyat konulu başlıklar taşımamış olsalar bile, Türk dili, şiir ve kendi dünya görüşü hakkında kimi bilgileri içermektedir. Bu bilgileri bulabileceğimiz kaynakları şöyle sıralayabiliriz:

a) Şiir kitaplarına yazmış olduğu önsözler: *Heves Ettim*, *Mini Mini Yahûd Yine Heves Ettim*.

b) *Manzara* dergisine, şiir hakkında kuramsal bilgilerin olduğu “Şâiriyet” başlıklı iki makale.

c) *Manzara* dergisine, “Lisanımızda Şive”, “Mütalaa” ve “Elektirikîyyetin Sevdaya Tatbiki” başlıklı makaleler.

d) *Servet-i Fünûn* dergisine *Tahlilât-ı Edebiyye* genel başlığı altında, Fuzûlî ve Nedim hakkında yazmış olduğu iki makale.

e) Hikâye ve romanlarına yazmış olduğu önsözler: *Yadigârlarım*, *Hasba*, *Karabik*.

Bu metinleri tek tek incelediğimizde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

a) *Şiir Kitaplarına Yazmış Olduğu Önsözler*:

Nâbizâde Nâzım'a göre şiir, üzerinde durulması gereken önemli konulardan birisidir. Onu, yazmak kadar okumak da bilgi ve hüner ister. Döneminde iyi şiir bilen ve ondan anlayanların sayısı oldukça fazladır.

Şiir kitaplarına yazmış olduğu önsözler incelendiğinde, bunların hikâye kitaplarına yazmış olduğu önsözlerden farklı bir tutumla kaleme alınmış olduğunu görürüz. Bu metinlerin günümüz anlayışına göre birer eleştiri örneği sayılamayacağı dikkati çekmektedir. Şâir, içinden geçenleri, şiir yazma serüvenini okuru ile paylaşmak istemektedir. *Heves Ettim* adlı şiir kitabına yazdığı önsöz, bu noktada, bir iç döküş niteliği taşımaktadır.

Bir heves ile şiir yazmaya başladığını belirten Nâbizâde Nâzım, edebiyat dünyasında böyle bir eserin varlığından söz edilmesinin bile kendisi için yeterli olacağını söylemektedir. Yayınladığı şiirler tecrübeli bir kaleminden çıkmadığı için

⁷ “Nâbizâde Nâzım Bey”, *Mektep*, no: 6; 10 Mart 1310/22 Mart 1894: 257-258.

⁸ “Nâbizâde Nâzım”, *Servet-i Fünûn*, no: 127, 5 Ağustos 1309/17 Ağustos 1893: 355-356.

ondaki eksiklikler, hüner sahibi kişiler tarafından mutlaka hoş görülecektir.

“*Heves Ettim* tecrübe-i kalem add olunamaz fakat irâ'e-i hünerde add edildiğinden bil-küllîye baîddir. Âlem-i edebiyatta şöyle bir eser de zuhura gelmiş denilsin diye neşrine cesaret ettim. Noksan bîdâa eserimi terkîb eden nakâisi enzâr-ı müşevvikân marifette kariin afv eder sanırım.”
(Nâbizâde Nâzım 1302: 1)

Buna benzer bir bakış açısının, *Mini Mini* adlı şiir kitabının önsözünde de tekrarlandığını görmekteyiz. Nâbizâde Nâzım, tecrübeli edebiyat okurlarının şiirlerini okuduktan sonra, bunları çocukça bir heves ile kaleme aldığını ve bir cesaret ile yayınladığını düşünmeleri gerektiğini söylemektedir. Çünkü şiir, aynı zamanda bir yetenek işidir.

“Demek isterim ki:

Şu *Mini Mini*, küçücük boyutuyla huzur-ı üdebâda arz-ı endama cesaret buldu. Erbâb-ı kemal indinde bu cesaretimin bir heves-i tıflâne olmak üzere telakki olunacağını ümîd ediyorum. Herkes derece-i ittılai nisbetinde söyler. Binanaleyh o tıfl-ı heveskârın da mini mini dili iktidarı derecesinde dönmeye çalışmıştır.

Elbette malûmdur ki her mevlûd büyümeğe üzere doğar, çocuk sahibi olmak için çocuk olur” (Nâbizâde Nâzım 1303e: 1)

Yukarıdaki örneklerden, Nâbizâde Nâzım’ın şiir yazdığı dönemde, hâlâ güçlü bir şiir yazma ve okuma geleneğinin var olduğunu anlamak mümkündür. İki şiir kitabı yayınlayan şâir, her iki kitabına yazdığı önsözde de, tedirginliğini açıkça dile getirmektedir. Bu bakış açısının ve tutumunun zamanla değiştiğini, nesir türlerine daha bir cesaretle yaklaştığını hikâye kitaplarına yazdığı önsözlerde görmekteyiz.

Nâbizâde Nâzım, şiir kitaplarına yazdığı önsözlerde, şâir kimliği ile şiire yaklaşmış, eleştirmen kimliğini arka plânda tutmuştur.

b) *Manzara Dergisine, Şiir Hakkında Yazmış Olduğu “Şâiriyet” Başlıklı İki Makale:*

Nâbizâde Nâzım’ın şiir hakkındaki görüşlerini en açık olarak anlattığı makale, *Manzara* dergisinde yayınladığı “Şâiriyet” olmuştur. Makalelerin ilki yayımlandıktan sonra, kimi tepkilerle karşılaşmıştır. “Âlide öyle hakikatler vardır ki bazı tebâya hoş gelmez” (Nâbizâde Nâzım 1303h: 88) diyen Nâbizâde Nâzım bunun üzerine, ikinci makaleyi kaleme almak lüzumunu hissetmiştir:

“*Manzara*’nın bir nüshasında yazdığımız ‘Şâiriyet’ makalesinin muntazammın olduğu hakâik-i müberhene bazı tarafça infial ve iğbirar olmuştur Vâkıa bizim için bu yoldaki infial ve iğbirarlara –lüzumundan ziyade- ehemmiyet vermek abes ise de bazı taraflardan edilen talep üzerine bu nüshamızda mezkur ‘Şâiriyet’ makalesinin tevsiine lüzum gördük” (Nâbizâde Nâzım 1303h: 88)

İki sayı halinde yayınladığı makalelerinde, genel olarak şiire, şu başlıklar altında yaklaşmıştır:

1. Şiirin tanımı nasıl yapılabilir?

2. Şâir olacak kimseler, bu işe başlamadan önce nelere dikkat etmelidir?
3. Şiir ve müspet bilimler arasında bir orta noktanın bulunması gerekliliği vardır.

Nâbizâde Nâzım, şiirin tanımı konusunda, genelın ortak bir tutumu olmadığını söylemektedir. Bu nedenle, kendisi şiirden ne anladığını ve onu nasıl tanımladığını açıklamak gereği duyduğunu belirtir. Nâbizâde Nâzım'ın, birinci makalesine getirdiği şiir tanımını şudur:

“Ben şiir dediğim zaman nazar-ı tasavvurum önüne öyle âsâr-ı manzume getiririm ki, havi oldukları fikirler lâtif lâtif mecazlarla ziynetlenmiş oldukları halde yine hakikatten ayrılmazlar. Yani bence şiir, sadece ve fakat hoş bürümcük libasa bürünmüş nâzik vücutlu güzel, sevimli bir duhter-i pâkize haysiyetindedir. Kız ne kadar câzibeli, matbû-endam olsa ona telli pullu karnaval kıyafeti takıldığı halde zevk-i selîm ve tab'ı müstakim ondan bir hazz-ı kâmil istifade edemez. Ve kezâlik bir zebellâya en ziynetli libas takılsa bu dahi nazar-ı rağbet-i celb eyleyemez. Diyeceğim şu ki esas şiir, ki cevher-i şiir dahi ıtlak olunabilir, matbû ve makbul olmakla beraber tab'ı-ı selîmin beğeneceği sûrette bazı tezyinâta dahi mukarin bulunursa işte herkesin takdir edeceği ve rağbetiyle hem kesb-i zevk ve hem ahz-i ibret ve iktisâb-ı istifade eyleyeceği bir şey meydana çıkmış olur.” (Nâbizâde Nâzım 1303g: 45).

Burada şiir ve düşünce arasında bir bağ kurulmaktadır. Şiir, edebî sanatlarla, düşünce ve gerçekleri “tab’-ı selîm”in beğeneceği şekilde, öylesine ustalıkla dile getirmelidir ki amacına ulaşabilsin. Öyleyse bir şiirde, düşünce ve sözlerin akla ve mantığa uygun olması gerekmektedir. Bu yeterli bir unsur değildir. Diğer yandan şiirin, insanın duygularına hitap etmesi ve zevki okşaması da gerekmektedir.

Buna benzer bir tanım ikinci makalede yine tekrar edilmiştir. Çünkü Nâbizâde Nâzım, ısrarla şiir ve akıl arasındaki bağ üzerinde durmaktadır. Şiir, akıllıca söz söylemektir.

“Biz şiiri tarif edelim:
Şiir zevki okşar kavli-âkilânedir. Zevki okşaması onu akvâl-i âdiyeden tefrik eder. Akla makâreti saçmalıktan çıkarır.
İşte bu târife dahil olan her söz bize şiirdir. İsterse bir hamaldan sâdir olsun. Görülüyor ki bizim tarifimize ne vezin ne kafiye dahil değildir. Yani bir kavli-âkilâne mensûr târifimize muvafık ise şiirdir.
Halbuki mevzun ve mukaffa bir söz o târife muvâfık olmadığı halde asla şiir sayılmaz.” (Nâbizâde Nâzım 1303h: 89).

Özetle, Nâbizâde Nâzım, bir şiirin okuyucuya güzel hisler vererek zevki tatmin etmesinin yanında, daha da önemlisi fayda sağlaması gerekliliği üzerinde ısrarla durmaktadır. Şiir, hiçbir zaman gerçek dışı olmamalıdır. Bu tanıma giren her söz, her kim tarafından yazılırsa yazılsın, şiirdir.

Bir şiirde, vezin ve kafiye zorunluluğu bulunmamalıdır. Sadece vezin ve kafiye, şiiri tanımlamak için yeterli değildir. Divan edebiyatının “mevzun ve mukaffa söz”, şeklinde olan şiir tanımlamasını kabul etmez. Benzer biçimde Abdülhak Hamit ve Recaiizâde Mahmut Ekrem'in şiire getirdiği yeni tanımları da reddetmektedir.

“Bizim şâirlerce her şey şiir imiş; Mesela bir şahinin feryadı dahi şiir imiş, kalemi kırıp ezmek dahi şiir imiş! Pîr-i muganın miço, yani muğbeçeyi çağırması dahi şi’r-i ulvî imiş! Zannedirim öküz arabasının gıcirtısı dahi şiir olacak!” (Nâbizâde Nâzım 1303g: 45).

Nâbizâde Nâzım, görüldüğü üzere, gerçeklik ve aklın yer bulmadığı, hayal ve ilhamdan yola çıkan görüşü reddetmektedir. Yazarın bu tavrı ile kısmen, Beşir Fuad’ın etkisi altında kaldığı görülmektedir. Burada hemen şunu da belirtmek gerekir ki, tüm “Ara Nesil” şâirlerinin, şiirin tanımındaki tutumu da aşağı yukarı bu görüşe bir benzerlik göstermektedir.

Gerçekçi bir dünya görüşüne sahip olan yazar, gençlerin şiirle ilgilenmelerinin bir hata olduğuna inanır ve kendi tecrübelerinden yola çıkarak bir açıklama getirir.

“Ben küçük yaşımdan beri tabiiimde şiir için meylet külli bulmakta ve binanaleyh mütemadiyen şiir ile meşgul olmakta idim ki işte *Hatura-i Şebâb*, *Hoşnişin*, *Heves Ettim*, *Mini Mini* gibi saçmalar dahi bu meylin ve bu iştiğal-i beyhûdenin hâsılatıdır. Ben usûl-i şiir ve inşâdî hiçbir muallimden tâlim etmedim, hatta aruz falan okumadım. Beyân ve bedî’den mütalaâtım dahi pek nâkıs ve pek mahduttur. Bazı âsârı tanzîrden başlayan iştiğalim beni müteşâirlik derecesine isal etti. Bir manzume için gecelerce vaktimi feda ettiğimi hiç bilmem. Ama birçok lüzumlu ve kıymetli zamanlarımı inşâd-ı gazaliyât ile imrâr etmiş olmaklığım şimdi mütessifim” (Nâbizâde Nâzım 1303h: 90)

Dönemin diğer aydınlarının inandığı gibi yazar da, şiir yerine fen bilimleri ile ilgilenmenin gerekli olduğunu düşünür. Kendisi böyle davranmadığı için, ne şâir olabilmıştır ne de bilim adamı (Nâbizâde Nâzım 1303h: 90). Gerçi geçmişte, kendisini uyaranlar bulunmuştur ama o bu uyarılara kulak asmamıştır. Nâbizâde Nâzım yaşadığı tecrübelerden yola çıkarak, gençlere, inandıklarını bir kez daha söyleme gereğini duymuştur. Tüm bu ikazlara rağmen, gençler hâlâ şiir ile uğraşacaklarsa, o zaman şu tavsiyeleri yerine getirmeleri yararlarına olacaktır:

“Bir kere şâir olacak kimse muntazam mekâtib-i ibtidâiye gördükten sonra sırasıyla rüşti ve âli mekteplerde ulûm ve fûnûn-ı lâzimeyi –ta’minen olmasa bile yakînen- talim eylemeli. Bu temel üzerine bir muhkem bina kurmalıdır ki bu da tubâ-i beşeriyeyi tamik ile ondan birtakım neticeler çıkarabilecek iktidarı haiz oluncaya kadar seyahatler, ülfetler icra etmekten ibarettir. Felsefiyât-ı güzeşte ve mevcûdenin kâffesine kesb-i vukuf etmeli ve elsine-i mutebereden birkaçına âşina olarak hele kendi lisanını tâmikat ile tafsilât ile bilmelidir. Bu kadar mâlumatı cem ettikten sonra meydan-ı matbuata çıkmak için evveleminde ufet tefek parçalar yazmalı, manzum, mensur tiyatrolar tertip etmeli. Ondan sonra şaha-i neşriyat ve eş’ârda cevelâna başlamalı.” (Nâbizâde Nâzım 1303g: 45).

Şiir, bilim ve felsefe ile bir anlam taşımaktadır. Düzenli bir okul yaşantısında temel eğitim alındıktan sonra, sanatla uğraşmak anlamlı olmakta ve amaca ulaşmaktadır. Avrupalı bunu böyle yapmıştır.

“Avrupalılar’dan ekseri Türkçeyi o derece mükemmel biliyorlar ki şimdiye kadar gelip geçmiş olan ve elân mevcut bulunan üdeba ve şuara ve muhar-

rirlerimizden hemen topu o derece kemâli rüyalarında bile görememişler. Herifler filolojide hâsıl ettikleri rûsûh ve kuvveti o dereceye getirmişler ki lisânımızın mesela 'kız' kelimesinin aslen nereye mensup olduğunu ve sonra ne gibi tebdilât görerek sûret-i hâzırasını bulduğunu kâffe-i iştikakat ve tafsilatıyla beraber bilirler. Türkçeye mahsus öyle muntazam kavaid, nahiv kitapları yapmışlar ki insan utanır. Ne hâcet! Elimizde mevcut olan biricik *Lûgat-ı Osmanîye'nin* dahi onların eserleri olduğunu herkes bilir. Bu hale göre ayıp bize ayıp! İki üç kaside ezberlemek birkaç manzum bellek gibi sathî malûmât ile meydan-ı edebiyata çıkarak, hatta daha imlâ bilmez, söylediğini kendi anlamaz, anladığını anlatamaz iken kendine şâir-i âteş-zebân veya edîb-i yek, süvar-ı zaman unvanını vermek bu yolda su-i emsal olarak birtakım sade dilân-ı şebâbın ahlâkını dahi tesmim etmek ve kendini her türlü hatadan tenzih ile şunun bunun akval ve güftarına tarizâtına kalkmak gibi ahlâksızlıklarla uğraşıp da lisânımızın islâh ve ikmaline -en ciddî gayretle- çalışmak farızasını unutmaktan ne kazanıyoruz?"(Nâbizâde Nâzım 1303h: 91).

Türkoloji çalışmalarının Batıda, bizden daha önce başladığı bilinmektedir. Nâbizâde Nâzım, yurtdışında dilimiz ve edebiyatımız üzerine yapılan çalışmalardan haberdardır. Gençlerin dilimize ve edebiyatımıza sahip çıkmalarını, şiirlerini edebiyat bilimi ile desteklemelerini ister.

c) *Manzara dergisindeki, "Lisanımızda Şive", "Mütalaa" ve "Elektirikliyyetin Sevdaya Tatbiki" başlıklı makaleler:*

Nâbizâde Nâzım, *Manzara*⁹ dergisine dil ve edebiyat dışındaki konularda (fen konularında) bir çok makale yazmıştır. Örneğin "Fünûn ve İslâmiyet" bunlardan birisidir. Bu ve bunun gibi diğer makaleler, yazarın dünya görüşü vermek açısından oldukça önemli iseler de, amacımız bir edebiyat eleştirmeni olarak Nâbizâde Nâzım'ı incelemek olduğu için, bu makaleler çalışma kapsamının dışında tutulmuşlardır.

"*Lisanımızda Şive*", yazarın Türk dili üzerine yazdığı en kapsamlı eleştiridir. Eleştirinin en önemli yanı, Batı tarzında filoloji bilgisinin ışığında, konuya yaklaşmış olmasıdır. Bu bakış açısı dönemine göre oldukça yenidir. Yazar görüşlerini desteklemek için, "Mösyö Viko" ve "Mösyö Burnef" isimli şahıslara atıf yapmaktadır.

Nâbizâde Nâzım üç makale boyunca dil konusunu tartışır. Konu üzerindeki görüşleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Dilimizin kökenine ait bilgilere ulaşabilmemiz için önce Dünya dillerinin kökenine ait bilgileri gözden geçirmemiz gerekir,
2. Dünya dillerinin doğuş aşamasında taklit evresinin olması,
3. Doğal halinde dillerin terennümlerinin şiire benzemeleri,
4. Dil ve insan arasındaki bağ,
5. İsimlerin özellikleri,
6. Fiillerin özellikleri,

⁹ *Manzara* dergisi üzerine yapılmış bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bkz: (İlhan 2001).

7. Terkiplerin dil için önemi,
8. Bir dile başka bir dilden kelime alınması (Türkçeye, Farsça, Arapça, Fransızca ve Almancadan kelime alınması),
9. Dil ve söyleyiş arasındaki bağ.

Nâbizâde Nâzım makalesinde, bir dil araştırmacısı gibi, dillerin doğuşu, kelime bilgisi, diller arası etkileşim ve dil ve söyleyiş biçimi arasındaki bağ konularında önce kuramsal bilgi vermiş, ardından örnekler sıralayarak konunun pekiştirilmesini sağlamıştır.

“*Mütalaa*” yazarın kaleme aldığı, kısa ancak yoğun bir yazıdır. Nâbizâde Nâzım, bu makalesine Victor Hugo’nun bir şiirini, mensur olarak tercüme ettiğini söyleyerek başlar. Daha sonra bu konudaki tutumunun neden böyle olduğunu açıklar. İşte bu açıklamada, yazar, iki temel konu üzerinde durmaktadır:

1. Şiir ve düşünce (tabii bilimler) arasındaki bağın nasıl olması gerektiği
2. Şiir tercümesi yapılacak sırada izlenecek yöntem.

Nâbizâde Nâzım, şiir tercümesi yapılırken, ana dilde yazılan bir metindeki temel fikrin, tercüme edilecek dile çevrilirken aynen korunmasını istemektedir. Bu noktada gerekirse şiir tercümesinin kötü olması kabul edilebilir bir mazerettir.

“Hugo’nun bu manzumesini nazmen tercüme etmek istemedik, çünkü fikr-i esâsiyi muhafaza eylemek belki mümkün olmazdı. Tercüme-i mensuresini de hemen -aynen- gibi bir surette yaptık. Maksadımız Hugo fikrini nasıl ifade etmiş ise onu aynı aynına göstermektir. Tercümemiz pek fena olsa bile yine şâirin fikrini oldukça meydana koyar zannederiz.”(Nâbizâde Nâzım 1303f: 101).

Tercüme sırasında, şiir dilinden fedakârlık yapılabileceğine göre, şiirde asıl olan düşüncedir. Bu noktada Nâbizâde Nâzım, şiirin belirli bir duyguyu anlatmasından çok onun belirli bir düşünceyi anlatmasını doğru bulmaktadır. Şiirin sadece bir tasvir sanatı olmadığının ısrarla altını çizer. Şâir vermek istediği düşünceyi yeteneği ile pekiştiren kişidir.

Pozitivist bir dünya görüşüne sahip olan yazarın dünya görüşü ile, şiir ve şâir hakkındaki görüşleri arasında bir uyumdan söz etmek mümkündür. Onun için Nâbizâde Nâzım’ın, Victor Hugo’nun fen konularına yakın bulduğu bir şiirini tercüme etmesi ve onun hakkında bir yazı yazması dikkate değerdir.

“Şiir ve fen mübâhisesinden bulunanlara gösterilecek güzel bir numune Hugo’nun şu manzumesidir diyebiliriz. Görülüyor ki Hugo bir hadise-i tabiiyyeyi şâirane tasavvura çalışmıştır. Ol emirde ‘her şekil ve sûrete girmekte mahir olan fikrim’ demekle tasavvurât-ı beşeriyenin tenevvü ve televvününü göstermiş oluyor.”(Nâbizâde Nâzım 1303f: 101).

Şiir ve fen bilimleri arasındaki ilişkiden Hugo’nun şiirinden örnekler vererek anlatılan Nâbizâde Nâzım, şiirin temel amaçlarından birisinin bu olduğunun altını çizer.

“*Elektirikiyyetin Sevdaya Tatbiki*” isimli makale, aslında fen alanında yazılmış bir makedir. Ancak, yazının özelliği, aşk gibi soyut bir konunun nasıl fen bilimleri ile bağlantılı olabileceğini göstermektedir. Edebiyatın temel konularından birisi-

nin aşk olduğu düşünülürken yazarın bu konuya yaklaşımı değerlendirilmelidir.

Nâbizâde Nâzım, akılcı bir dünya görüşüne sahiptir. Aldığı eğitim, döneminde yeni oluşmaya başlayan gerçekçilik akımına olan inancı, fen bilimlerinin öğrenilmesine duyduğu önem onun dünya görüşünü destekleyen unsurlar olmalıdır. Yazar bu düşünceyi öylesine yaşam biçimi haline getirmiştir ki, aşk ve sevdâ gibi, duyguların yoğun olarak yaşandığı konuları bile akılcı bir mantık ile çözmeye çalışmaktadır.

“Aşk ve sevdâ gibi şeyleri maneviyattan ziyâde maddiyata nisbetle şu yaşadığımız asr-ı tefennün icâbatına tevfiğ-i hareket etmiş oluruz.

Fikr-i acizânemce aşk ve sevdâ dahi mahan elektiriyetin bir tecellisinden ibârettir.

Elektiriyet te'sirât günyunun kaffesinde olan medhiliyle 'müessen gül' sıfatını kazanmaya ibahat-ı şayandır. Âlemlerin eserden tahaddüsünü ci-handa hüküm süren ahenk ve irtibât yani cazibe, hararet, ziya, kuvvet, hareket, velhasıl tabir-i umumî ile hayatın devam ve istimrârını mucib ve kafil olan kuvvet varsa elektirikiyetten ibarettir.(...)

İşte elektirikiyet her bir hadîseye tatbik olunduğu gibi aşk ve sevdâ hadîsesine dahî tatbik olunur. ” (Nâbizâde Nâzım 1303a: 8).

diyen Nâbizâde Nâzım, elektirik ve aşk arasındaki bağı kendince örneklerle açıklamaya başlar. Aşkın insan bedeni ve ruhunda yarattığı değişiklikler somut olarak elektirik örneği ile açıklanmaya çalışılır.

d) Servet-i Fünûn Dergisine Tahlilât-ı Edebiyye Genel Başlığı Altında, Fuzûlî Ve Nedim Hakkında Yazmış Olduğu İki Makale:

Servet-i Fünûn dergisinde, *Tahlilât-ı Edebiyye* başlığı altında, bir yazı dizisi yazmayı plânlayan Nâbizâde Nâzım, genç yaşta ölümü nedeniyle, başladığı işin sonunu getiremez. Sadece iki eleştiri yazısı kaleme alabilir. Bunlar, divan edebiyatının önde gelen şâirlerinden Fuzûlî ve Nedim hakkındadır.

Ara Nesil olarak adlandırdığımız şâir ve yazarların çoğu, Batı tarzında eğitim veren okullardan mezun olmuş, Batı dillerini ve kültürlerini çok küçük yaşlarda öğrenmiş kimselerden meydana gelmektedir (Babacan 1993). Bu nesil, çoğunlukla yeni tarz edebiyata ve Batı kültürüne kapılarını açmış görünüyorsa da Nâbizâde Nâzım gibi kimi yazarlar, Divan edebiyatını ve onun temsilcilerini yok sayamaz.

Bu yazı dizisinde önce Fuzûlî konu olarak işlenir. Eleştiri yazısında, nesnel bir bakış açısı içerisinde olacağını (“intikad-ı bî-tarafâne”) vurgulayarak işe başlayan yazar, Fuzûlî'yi ve eserlerini birkaç başlık altında değerlendirir. Buna göre:

1. Fuzûlî “nesir” yazmış olsa da, aslında o bir “nazım” ustasıdır.
2. Fuzûlî, üslûp sahibi bir şâirdir.
3. Fuzûlî'nin şiir anlayışında, edebiyat biliminin önemli bir yeri vardır.
4. Daha çok bir gazel şâiri olarak tanınan Fuzûlî, kaside ve mesnevilerinde de başarılıdır.

Bu dört düşünce altında, eleştiri yazısını temellendiren Nâbizâde Nâzım'ın, Fuzûlî'ye bakış açısı genelde olumludur. Fuzûlî, hem “nesir”, hem “nazım”

türlerinde eser bırakmıştır. Bu iki tarzda yazılmış eserler incelendiği zaman görülür ki, şâirin “nesri” ve “nazmı” arasında, önemli içerik ve üslûp değişimleri görülmektedir.

“Fuzûlî'nin nesriyle nazmının hadd-i iftiraki pek bellidir. Birinden diğerine olan intikal en âtıl hissiyâtın bile fark edeceği sûrette birdenbire vukua gelir. Fuzûlî zamanımızda veya âtîde güzel bir romancı olamazdı. Fakat her zaman şîrîn-edâ bir şâirdir” (Nâbizâde Nâzım 1307: 31).

Fuzûlî'nin düzyazı tarzındaki metinlerinin kötü olduğu düşüncesi, günümüz eleştirisinde kabul görmese de şâirliği hakkında yazarın verdiği hüküm hâlâ geçerlidir.

Fuzûlî'nin mükemmel bir üslûp ustası olduğuna dikkati çeken Nâbizâde Nâzım, beyitler yazarak düşüncesini kanıtlama yoluna gider. Kimi edebiyat tarihçileri onu Acem taklitçiliği ile suçlasalar da, aslında, o bir taklitçi değildir. Acem edebiyatının etkisi sanatında vardır ve önemli bir yer tutar ama bu basamağı atlamayı başaran şâir, olgun bir söyleyişe, “şîrîn şekkerin” (Nâbizâde Nâzım 1307a: 20) bir şiveye ulaşabilmiştir. Onun şiirlerinde, tabii bir âhenk vardır. Nâbizâde Nâzım, şâirin dili ve üslûbunun benzersizliğini şöyle ifade etmektedir:

“Tıpkı bir suyun akışı gibi ki hûn-i cerayanında tesadûf ettiği mevadda temasından husûle gelen âhenk her yerde başkadır, şurada şırıl şırıl çağlarken, biraz ötede pirayîş-i çemene şıpıl şıpıl dokunarak geçer, biraz ötede ise sessizce akar gider.”(Nâbizâde Nâzım 1307a: 31).

Fuzûlî'nin farklı metinlerde farklı söyleyiş denemelerine giriştiğini bu yolla anlatan Nâbizâde Nâzım, şâirin üslûbunu, ya şırıl şırıl akan, ya çimenlikteki süslere/güzelliklere şöyle bir dokunup geçen, ya da sessizce akıp giden bir suya benzetir. İşte bu üslûbun en önemli özelliği, “sehlû'l-cereyan” (akıp giden, akışkan) olmasıdır.

“Şîve-i ifadesi tanzîr ve taklit olunamaz” (Nâbizâde Nâzım 1307a: 20) diyen, Nâbizâde Nâzım buna neden olarak, şâirin “vicdanının fotoğrafını kağıt üzerine nakletmiş” (Nâbizâde Nâzım 1307a: 20) olduğunu gösterir ve açıklamasına devam eder:

“O lâtif şîve bir tebessüm-i nâzike benzer ki insan çok latîf dilber çehresinde birçok tebessümlere tesadûf ettiği halde yine içlerinde onun kadar şîrînine, onun kadar sevda-perverîne rast gelmemiş olduğunu tasdik eder.” (Nâbizâde Nâzım 1307a: 20).

Pek çok güzel kadının tebessümü arasında içlerinde sadece birinin diğerlerinden farklı olabileceği örneğinden yola çıkarak şiirlerin söyleyişindeki ve üslûbundaki bu ustalığın ve seçiciliğin nedeni, şâirin şiir sanatının inceliklerini biliyor oymasında aranmalıdır. Fuzûlî, şiiri sadece “mevzûn, mukaffa ve muhayyel bir şey” (Nâbizâde Nâzım 1307a: 20) olarak değerlendiren şâirlerden değildir. Şiir için fen lazımdır. Nâbizâde Nâzım, teknik olarak şöyle bir açıklama getirmektedir:

“Za'f-ı te'lif, imâle, kasr, vasl-ı iskat gibi hat'iyât-ı edebîye ile mukayyed değildir; o fikrine geleni yazmak ister, fikrini kaleme değil, kalemini fikrine râm etmiştir.” (Nâbizâde Nâzım 1307a: 31)

Sanat, bilim ile el ele verdiği zaman ideal güzelliğe ulaşmaktadır. Fuzûlî'nin şiirleri, bu senteze ulaştığı ve edebî bir değer taşıdığı için çağını aşarak günümüze gelebilmiştir. "Bu asr-ı ma'rifet ü terakkide gelmiş olsaydı, Fuzûlî'nin efkâr-ı hakimânesi kimseden aşağı kalmazdı" (Nâbizâde Nâzım 1307a: 20) diyen Nâbizâde Nâzım, onun, bizim klâsik değerimiz olduğunu vurgulamaktadır.

"Eski Yunanîlerin Homer'leri, Lâtinlerin Virjil'leri, Acemlerin Firdevsî'leri, Fransızların Fénélon'ları, Racin'leri varsa bizim de Fuzûlî'miz vardır. Bunu onlara tercih etmiyoruz, hatta bir dereceye kadar müsavî bile tutmuyoruz. Fakat maneviyet-i edebîyece onlar ne ise bu da odur."(Nâbizâde Nâzım 1307a: 30)

Nâbizâde Nâzım bu örneklere bir de Dante'yi eklemiştir. Kendisine uygun bir zemin ve fikir ortamında yetişmiş olsaydı, Fuzûlî'nin, Dante ile eşdeğerde eserler meydana çıkarabileceğini iddia etmektedir. Dante, nasıl Batı edebiyatının klâsîği ise, Fuzûlî de, şiirleri ile Türk şiirinin klâsîğidir.

Fuzûlî'nin şiirlerini de değerlendiren Nâbizâde Nâzım, onun sadece bir gazel şâiri olarak tanımlanmasını yetersiz bulur. Kaside ve mesnevî alanında da hiç de aşağı kalır yanı yoktur. Örneğin: "Kasîde-i Süleymanîye" bir "nümûne-i bedayi" (Nâbizâde Nâzım 1307a: 31) dir ve öyle bir şiirdir ki "o letafette, o ulvîyette ve o üslûpta bir manzume" (Nâbizâde Nâzım 1307a: 31) henüz görülmemiştir. Benzer bir tanımlama, *Leyla ile Mecnun* mesnevisi için de yapılmıştır. Bizim şaheserimiz *Leyla ile Mecnun*'dur ve bu eserinde, "bu tarihçe-i âşikânede" (Nâbizâde Nâzım 1307a: 30) Fuzûlî, bütün sanat kabiliyetini, ortaya koymuştur.

Fuzûlî hakkındaki yazısını bu şekilde, kendi deyimiyle "bî-arafâne" yazdıktan sonra, *Tahlîlât-ı Edebiyye* başlığı altında, aynı yıl ikinci olarak, Nedim hakkında bir eleştiri yazısı (Nâbizâde Nâzım 1307b) daha kaleme alır. Nâbizâde Nâzım, Nedim hakkında bilgi verirken, Fuzûlî'yi konu alan makalesinde olduğu gibi sadece o konu üzerinde odaklaşıp açıklamalar yapmaz, örnekler vermez. Bu yazının özelliği, Nedim ve Fuzûlî'nin benzer ve ayrılan yönlerini karşılaştırmalı olarak vermektir.

Buna göre Nedim'in özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Nedim ve Fuzûlî birbirlerinin tam zıttı bir dünya görüşüne sahiptir.
2. Nedim, "tavr-ı mahsus" bir üslûba sahiptir.
3. Nedim güçlü bir şâir ve nasirdir.
4. Nedim parlak hayaller şâiridir.

Nedim ve Fuzûlî'nin mizaçları, sanatlarının temelini oluşturmaktadır. Her ikisi de, farklı ve birbirinin zıttı bir dünya görüşüne sahip, "birisinin hazîn tebessümleri, diğesinin şûhâne ve serbâzâne kahkahalarına bedel" (Nâbizâde Nâzım 1307b: 63) olmasına rağmen her ikisi de iyi şâirdirler.

Nedim'in şiirlerinde düşünceden çok parlak hayaller yer almaktadır. Çünkü, Nâbizâde Nâzım'a göre, "Felsefe ile etvar-ı rindâne imtizac edemez" (Nâbizâde Nâzım 1307b: 64). Mizaç dışında, iyi şâir olabilmenin bir başka sırrı, tarz sahibi olabilmekte aranmalıdır. Nedim, "tavr-ı mahsûs" sahibi olması bakımından büyük bir edebî yeteneğine sahiptir. Bu yeteneği sayesinde bir devri doldurmuş ve kendi adı ile

anılmasına neden olmuştur.

“Edebiyat-ı Garbîye’de her büyük ve tavr-ı müstakil sahibi edîb için bir devr-i husûsî ittihazı usûldendir. Bu taksimât-ı edebîye bize dahi tatbik olduğu halde ‘üstadı’ Nedim olmak üzere bir ‘tavr-i Nedim’ devri kabûlü lâzım gelir.” (Nâbizâde Nâzım 1307b: 64)

Bu bağlamda, Nedim ile Fuzûlî’yi karşılaştırdığımız zaman, Fuzûlî’nin Nedim mertebesine ulaşamadığı görülmektedir. Çünkü Fuzûlî, Acem edebiyatının etkisi altında kalmıştır.

Nedim iyi bir şâir olduğu kadar iyi bir nâsirdir. *Müneccimbaşı Tarihi Tercümesi*, onun iyi bir düzyazı ustası olduğunu kanıtlamaktadır. Nâbizâde Nâzım’a göre, döneminin düzyazı üslûbunun öncüsü nasıl Şinasi ise, düzyazıda onun öncüsü de Nedim olarak kabul edilmelidir.

“Bundan yüz elli, yüz altmış sene evvel Nedim’in üslûb-ı tahriri zamanımızın şîve-i kitabetine muvafık idi dersek hiç mübalağa etmiş olmayız.

Bugünkü tarz-ı edebîni pişvâsı Şinasi addolunuyor, halbuki yüz bu kadar sene evvel Nedim ona pişvâlık etmiştir.”(Nâbizâde Nâzım 1307b: 63)

Günümüz anlayışına göre, Nedim’in düzyazı ustalığı ve bu alandaki örnek kimliği ile Şinasi’nin düzyazı için yaptıklarının eş tutulması tartışmaya açık olmakla birlikte, Nâbizâde Nâzım’ın bu noktadaki yargısının tarafsız olmadığı dikkati çekmektedir.

Nâbizâde Nâzım’ın bu iki konuyu ele alarak yazdığı eleştiri yazılarından çıkan en önemli sonuç şudur: O, Tanzimat yazarları gibi, eskiyi reddetmemektedir. Divan edebiyatına olumlu bir yaklaşım içerisinde olduğu görülür. Amacı, ele aldığı konuyu nesnel bir bakış açısı ile aydınlatılmak olmuştur.

e) *Hikâye Ve Romanlarına Yazmış Olduğu Önsözler:*

Nâbizâde Nâzım, roman ve hikâye hakkındaki görüşlerini *Yadigârlarım*, *Karabîbik*, *Hasba* adlı kitaplarına yazmış olduğu önsözlerde dile getirir. Önsözlerde yer alan temel fikirler şunlardır:

1. Romanın kurmaca bir metin olması artık kabul edilmelidir.
2. Roman kurgusunun nasıl olması gerektiği üzerine bir tartışma açılmalıdır.
3. Roman ve hikâye birbirlerinden farklı iki edebî türdür.
4. Romantizm devri artık kapanmıştır. Realizm tanınmalı ve öğrenilmelidir.

Romanın kurmaca bir metin olduğu, okurlar tarafından kabul artık edilmelidir. Romanda anlatılan konular, olaylar, kişiler gerçek hayata çok benzeyebilir. Hatta zaman zaman bir yazar, gerçek kişilerden ve yaşamdan malzemesini alabilir ve eserinde kullanabilir. Kendisi *Yadigârlarım* adlı kitabında böyle yapmıştır. “Ahbadân biri bana garip bir sergüzeştini hikâye etti. Bu sergüzeşti mahzâ insanî olduğu için hoşuma gitti.” (Nâbizâde Nâzım 1303b: 1) diyen yazar, yaşanılmış bu hikâyeyi kitabında kullanmakta bir sakınca görmemiştir. Ancak eldeki metin, yaşam değil roman olmuştur. Yazar bu düşüncesini ısrarla dile getirmektedir.

“O gibi zevata karşı dostumun şu sözünü irâd ile iktifa eylerim. ‘Rica ederim kendi muhakemâtınızla bulacağınız hükmü sırf kendi vicdanınız olarak kabul ediniz. Öyle bir vicdanı bende dahi mutlaka aramayınız’. İşte bu kadar.” (Nâbizâde Nâzım 1303: 1)

Bir kimseden duyduğu yaşam tecrübesini hikâyesinde kullandığı için kendisini eleştiren kimseler bulunmuştur. Bu yanlış bir yaklaşım biçimidir. Çünkü roman ve hikâye, gerçek hayata benzetmekle birlikte bir kurmacadır. Öyleyse bir okurun, kendi muhakeme gücüyle birlikte bu gerçeğe ulaşması gerekir.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken şey, kurmaca metin oluşturulurken bir yazarın realist bir tavır içinde olması zorunluluğudur. Okur artık romantik eserler okumaktan yorulmuştur. Dünyayı ve yaşamı daha nesnel bir gözle görebilmek istemektedir. Henüz romanla yeni yeni tanışan bir toplumda, yaşam gerçeklerine daha uygun, kendi anlayacağı dil ile yazılmış romanların okunması gereklidir. Yazar bu düşünceyi ısrarla vurgulamaktadır.

“Bu yakınlarda halkımız tabiliğe, sadeliğe ziyâde ehemmiyet veriyor. Öyle esâtiri şeyler artık lezzetle okunmuyor. Bu cihetle dostumun sergüzeştini yine kendi lisanından kaleme alarak neşr etmek istedim şu esercik meydana geldi. Dostumun verdiği *Yadigârlarım* nâmını ibkâ ettim.” (Nâbizâde Nâzım 1303: 1)

Romanın tür olarak özellikleri hakkında bilgi verilirken Nâbizâde Nâzım’ın izlediği yol, sadece romanı açıklamak şeklinde olmamıştır. Roman kurgusunun önemli öğeleri olan, olay, kişiler ve dil hep gerçekçi bir roman anlatılırken dolaylı olarak tanımlanan öğeler olmuştur.

Döneminde, Romantizm edebiyatımızda artık yavaş yavaş önemini kaybetmeye başlamıştır. Realizme inananlar, onun ilkelerini benimseyerek tanıtmak isteyenler yeni yeni ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Beşir Fuad’ın, Hakîkiyyûn (Realizm) görüşüne karşı Menemenlizâde Tahir, Hayaliyyûn’u (Romantizm) savunmuştur. Hareketli tartışmaların yaşandığı bir dönemdir bu (Babacan 1993; Ercilasun 1994; Uçman 2003). İşte bu tartışma ortamında, Nâbizâde Nâzım, Hakîkiyyûn’a (Realizm) örnek olmak üzere hikâyeler yazmıştır.

Nâbizâde Nâzım, *Karabibik* adlı kitabına yazdığı önsözde, realizmden ne anladığını açıklamaktadır.

“Hakîkiyyûn mesleğinde yazılmış roman mütalaa etmemişseniz işte size bir tane ben takdim edeyim.

Emile Zola gibi, Alphonse Daudet gibi realistlerin yani Hakîkiyyûn’un romanları, hep fuhşiyât ile mâlidir, zannında bulunanlar, şu, *Karabibik*’i okudukları zaman zanlarını tashih edeceklerdir sanırım.

Bu gibi romancıların maksatları vukuât-ı beşeriyeyi sırf nokta-ı beşerden tedkik ve hikâye etmektir. Bunlar, bir insan ne gibi hissiyât ve harekâta kâbil ise ona o hissiyât ve harekâtı isnad edip, işi hadd-i tabiisinden çıkarmamak, yani müsaîd olmadığı havassı insana isnad eylememek isterler.

Vukuâta renkli gözlükle bakmazlar, kendi asıl gözleriyle bakarlar. Bu nazarla peyda edecekleri hükümler, sırf zâtî yani kendilerine mahsus olacağı

ne kadar tabii ise âdetin, tabiatın fevkinde olmayacağından makul ve makbul bulunması dahi o kadar tabiidir” (Nâbizâde Nâzım 1961a: 63)

Genel yargı, realistlerin romanlarının açık saçık olaylarla dolu olduğudur. Oysa, gerçek böyle değildir. Bir romanda önemli olan, olayların ve kişilerin gerçek oldukları izlenimini uyandıracak ve gerçeklik duygusunu kuvvetlendirecek şekilde işlenmesidir. Gerçek neye karşılık geliyorsa (olumlu ya da olumsuz), yazarın buna müdahalesi olmadan (renkli gözlüklerle bakmayacaklar), romanda dile getirilmelidir.

“Vukuâta kendi hissiyât ve mütalâatını hiçbir vesile katmamak hakiki romancının vezâif-i esâsiyesinden olmağla hikâye hep o sûretle yürütülmüştür; bulacağınız hükümler ve mütalâalar hep eşhas-ı vak’anın kendi mallarıdır; benimle hiçbir irtibatları yoktur.” (Nâbizâde Nâzım 1961a: 64)

Nâbizâde Nâzım, bir romanda “olay” anlatımının ne kadar önemli olduğunu dile getirir. Gerçekçi romanda, roman kişilerinin ve onların aralarındaki bağların ve davranış tarzlarının hep olay örgüsü içerisinde mantıklı bir düzene göre yerleştirilmesi gerekmektedir. Realistler bunu başarmış kimselerdir.

Yazarın, nesnel bir bakış açısı ile romanına yaklaşması en ideal ve doğal anlatım şeklidir. Doğallık ve nesnellik gerçeklik duygusunu kuvvetlendiren bir unsurdur. Benzer bir tutumla, bir romanda kişiler de kendi düşüncelerini kendi söylemleri içinde anlatmalıdırlar. Yazar, sadece bunları kaydeden kişi olmalıdır.

“Eşhas-ı vak’ayı kendi fikirlerince, kendi lisanlarınca söyletmek kavâid-i mevzûadan olduğu cihetle ben de mükâlemâtı o sûret-i tabiiyesinde zabt ü kaydeyledim, bu sûretle lisanımıza, edebiyatımıza bir hizmet-i nacizde buldum sanırım. Bazı kelimeler için bir lûgatçe ilave ettim. Benim fikrimce her tarafta ahalimizin lisanı tedkik ve cemu telifik olunmalıdır. Bu sûretle lisanımız kabil-i islah olur.” (Nâbizâde Nâzım 1961a: 64)

Yazar Türkçe ve Türkçenin kullanımı üzerinde de ısrarla durmaktadır. Bu düşüncesini bir kez daha şiir üzerine yazdığı makalelerden sonra *Karabibik* önsözünde açıklar. Kişileri doğal ortamlarında ve kişiliklerine göre konuşturduğunu, onları sınırlamadığını dile getirir. Bunun için kitabına bir de küçük sözlükçe ilave eder. Bu görüş dönemi için oldukça yenidir.

Nâbizâde Nâzım gerçekçi romanın özelliklerini bu şekilde sınıflandırır, açıklar. *Hasba* adlı kitabında bu kez, roman ve hikâyenin tür olarak birbirlerinden farklı olduğunu anlatmaktadır. Bilindiği gibi, henüz Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemlerinde hikâye, hem bir anlatım biçiminin (hikâye yolu ile anlatım) genel adı, hem de romanı kapsayan bir türün adıdır. Yazar bu karışıklığı düzeltmek istemektedir.

“Evvelâ bazı zevâtın tereddütlerini bertaraf etmek için şunu söyleyeceğim ki bu *Hasba* gibi sairleri de yani *Zavallı Kız*, *Bir Hâtıra*, *Hâlâ Güzel* dahi birer hikâyedir. Frenkçe buna ‘nouvelle’derler ki vak’a diye tercümesi belki daha muvafık bulunur. Hikâye ile romanın farkı vardır. Roman bir vak’anın ale’t-tafsil

NÂBİZÂDE NÂZİM'İN ELEŞTİRMEN KİMLİĞİ VE ELEŞTİRİ YAZILARI

hikâyesidir ki, âzâ-yi vak'a ile eşhas-ı vukuat üzerine kariînin teveccüh ve hissiyatını celb ve cem'e her şeyden ziyade dikkat olunur." (Nâbizâde Nâzım 1961b: 133)

Hikâye ve romanın ayrı birer tür olduğuna dikkat çeken Nâbizâde Nâzım, iki türü tanımlarken, en önemli kıstas olarak metinlerin hacimlerini ortaya koyar. Roman hacimli bir türdür, kişileri, olayları anlatırken yazar, bunlar üzerinde detaylı açıklamalar yapabilir. Oysa hikâyede asıl olan, kısa ve özlü anlatım olmalıdır. Kısa ve özlü anlatım, özet demek değildir.

"Hikâye ise o vak'anın sadece nakil ve rivayetinden ibarettir; tafsilâta tahammülü yoktur.

Âdetâ hikâye bir romanın hulâsası demektir. İnfialat-ı şedideye de tahammülü yoktur. Ne söylenecekse birkaç sahife içinde söyleyip bitirivermelidir; fakat her hulâsada olduğu gibi bunda da marifet vukuatın canlı noktalarını tefrik ve intihaptadır." (Nâbizâde Nâzım 1961b: 133)

Yukarıdaki tanımlama, kısa hikâye hakkında edebiyatımızda yapılan ilk tanımlamalardan birisidir, bu nedenle dikkate alınmalıdır.

Nâbizâde Nâzım'ın hikâyelerine yazmış olduğu önsözler, kısa metinler olmakla birlikte anlatılmak istenen düşünceler açısından edebiyat tarihimiz için önemli birer belge niteliğindedir. Roman-hikâye arasındaki kavram karışıklığının düzeltilmesi, gerçekçi romanın özelliklerinin ve temsilcileri hakkında ilk bilgilerin verilmesi bu **metinler sayesinde olmuştur.**

3. Sonuç

"Nâbizâde Nâzım'ın Eleştirmen Kimliği ve Eleştiri Yazıları" başlıklı bu incele-memizde ulaştığımız sonuçları şu şekilde açıklayabiliriz:

Nâbizâde Nâzım'da, eleştiri bağımsız bir tür olarak karşımıza çıkmaz. Örneğin onun, Fransız edebiyatında Boileau, Sainte-Beuve ya da Voltaire gibi eleştiri yazılarını sistemli olarak kaleme almadığını görürüz. Şiir kitaplarına, roman ve hikâyelerine yazmış olduğu önsözlere, çeşitli dergilerde yayınlamış olduğu makalelere göre eleştiride, yazarın hareket noktası, kendi edebiyat anlayışını tanıtmak ve prensiplerini Batı edebiyatlarından örnekler vererek savunmak şeklinde olmuştur. Bu tutum genel olarak Servet-i Fünûn edebiyatçılarının eleştiri anlayışı ile örtüşmektedir (Ercilasun 1994).

Romantizmin sona erip realizmin başladığı dönemde, edebiyat dünyası içerisinde yer alan Nâbizâde Nâzım aldığı eğitim gereği, kişilik özelliklerinin de desteğiyle gerçekçi bir dünya görüşünü benimsemiştir. Bu nedenle özellikle hikâyelerine yazdığı önsözlerde realizm ve naturalizmin ilkelerinden kısaca söz etmiş, temsilcilerinden bahsetmiş ve yazmış olduğu hikâyeleri ile uygulamalı olarak göstermiştir. Romanı tür olarak tanımlarken de izlediği tutum, realist roman özelliklerine göre o türü tanımlamak olmuştur. Metnin kurmaca oluşu üzerinde de görüş bildiren Nâbizâde Nâzım, roman ve hikâye arasındaki farka da dikkatleri çekmiştir.

Gerçekçi dünya görüşü ve bilime bağlılığı, yazarın şiiri tanımlayışında belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkar. Genel bir şiir tanımlamasının yapılmamış

olduğunu söyleyen Nâbizâde Nâzım, bilimsiz ve eğitimsiz şiir yazılamayacağı görüşündedir. Allah yeteneği, ilham ile şiir yazılamayacağını ısrarla vurgulayan Nâbizâde Nâzım, özellikle şâir olmak isteyen gençlerin iyi bir eğitim almaları gerektiğini söylemektedir. Tarz ve üslûp sahibi olabilmek, şiiri, bilimle kaynaştırmak ve şiir geleneğini iyi bilmekle mümkündür.

Fuzûlî ve Nedim hakkında yazmış olduğu makalelerinde, bir yandan geleneğin önemine dikkat çekilirken bir yandan da döneminde var olan klâsiklik tartışmalarına göndermede bulunur.

Yazarın Türkçe hakkındaki görüşleri, açık ve net olarak herhangi bir yazısında bir bütünlük içerisinde yer almamaktadır. Bir dilin gelişme aşamaları en güzel eserde görülebilir düşüncesinde olan Nâbizâde Nâzım dilimizi zenginleştirmek, hatta ıslah etmek için halka gitmenin doğru olacağına inanır.

Batı'daki Türkoloji çalışmalarının da bilincinde olan Nâbizâde Nâzım, dil ve edebiyat üzerinde incelemelere yoğunlaşılması gerekliliğine dikkat çeker. Şiir, roman, hikâye yazmadan önce, dilimizi iyi bilmemizi, edebiyat tarihimizi tanımamızı, karşılaştırmalı çalışmalar yapmamızı ister. Bu düşünce, yazarın ölümüne yakın dönemlerde olgunlaşmaya başlamıştır.

Nâbizâde Nâzım, edebiyatımızda erken ölen bir göçmen kuşa benzer. Edebiyatımıza kazandıracakları, eleştiri yazıları, şiir, roman, hikâyeleri gibi yarım kalır.

Kaynaklar

- AKYÜZ, Kenan, (1969), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara: Mas Matbaacılık.
- BABACAN, Mahmut, (1993), *Ara Nesil'de Tenkit*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- BİRİNCİ, Necat, (1987), *Nâbizâde Nâzım*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DİLMEN, İbrahim Necmi, (1338), *Tarih-i Edebiyat Dersleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- DİZDAROĞLU, Hikmet, (1961), "Nâbizâde Nâzım'ın Hikâyeleri", *Türk Dili*, 120, Eylül: 891-895.
- EKEN, Ahmet, (1975), "Türkiye Romancılığında Nabizâde Nazım", *Birikim*, 4, Haziran: 10-13.
- ERCİLASUN, Bilge, (1994), *Servet-i Fünûn'da Edebî Tenkit*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, no: 2632.
- _____, (1997), *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları, No: 205.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet, (1932), *Nâbizâde Nâzım*, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- GÖVSA, İbrahim Alaattin, (?), *Türk Meşhurları*, İstanbul: , 270.
- İLHAN, Nilüfer, (2001), "**Manzara Mecmuası (İnceleme, Fihrist, Seçme Metinler)**", Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- INAL, İbnülemin Mahmut, (1970), *Son Asır Türk Şâirleri*, İstanbul: MEB Basımevi.

NÂBİZÂDE NÂZİM'İN ELEŞTİRMEN KİMLİĞİ VE ELEŞTİRİ YAZILARI

- NÂBİZÂDE NÂZİM , (1302), *Heves Ettim*, İstanbul: Mihran Matbaası.
- _____, (1303a), “Elektirikyyetin Sevdaya Tatbiki”, **Manzara**, no: 1, 1303/1887: 8-10.
- _____, (1303b), “Lisanımızda Şive I”, **Manzara**, no: 11, 1303/1887: 125-128.
- _____, (1303c), “Lisanımızda Şive II”, **Manzara**, no: 12, 1303/1887: 137-139.
- _____, (1303d), “Lisanımızda Şive III”, **Manzara**, no: 13, 1303/1887: 143-145.
- _____. (1303e), *Mini Mini*, İstanbul: Karabet ve Kasbar Matbaası.
- _____. (1303f), “Mütalaa”, **Manzara**, 8, 1303: 101-103.
- _____. (1303g), “Şâiriyet I”, **Manzara**, 4, 15 Nisan 1303/27 Nisan 1887: 44-46.
- _____. (1303h), “Şâiriyet II”, **Manzara**, 8, 10 Haziran 1303/ 21 Haziran 1887: 88-91.
- _____. (1303ı), *Yadigârlarım*, Dersaadet: Karabet ve Kasbar Matbaası.
- _____. (1307a), “Tahlilât-ı Edebiyye I: Fuzûlî”, **Servet-i Fünûn**, 2-3, 21-28 Mart 1307 (2-9 Nisan 1891): 18-21 ve 29-32.
- _____. (1307b), “Tahlilât-ı Edebiyye II: Nedim”, **Servet-i Fünûn**, 6, 18 Nisan 1307 (30 Nisan 1891): 63-64.
- _____. (1961a), *Hikâyeler (Karabibik Önsözü)*, (Baskıya Hazırlayan A, Behiç Serengil), Ankara: Dün-Bugün Yayınevi, 63-64.
- _____. (1961b), *Hikâyeler (Hasba Önsözü)*, (Baskıya Hazırlayan A, Behiç Serengil), Ankara: Dün-Bugün Yayınevi, 133-135.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, (1969), *Zehra*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, (1950), “Nâzım, Nâbi-zâde”, **İslâm Ansiklopedisi** c: 9, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi: 138-140.
- UÇMAN, Abdullah, (2003), “Tanzimat ve Servet-i Fünûn Dönemi Türk Edebiyatında Eleştiri”, **Hece (Eleştiri Özel Sayısı)**, 77-78-79, Mayıs-Haziran, Temmuz: 48-70.